

11. Огієнко І. І. Свято української культури: Нариси з історії початків українського друкарства. — Варшава: Наш світ, 1924. — 34 с.
12. Огієнко І. Українська культура. — К., 1918. — 273 с.
13. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви: В 2. — Т. 1-2. — Прага, 1942.
14. Пероговский В. Бывшие православные монастыри в городе Дубне Волынской губернии, основанные князьями Острожскими // Волынские епархиальные ведомости. — 1880. — № 28-29. — С. 1265–1286; № 31. — С. 1374–1390; № 32. — С. 1438–1537.
15. Савчук П. О. Остріг у дослідженнях І. І. Огієнка // Матеріали IV науково-краєзнавчої конференції «Остріг на порозі 900-річчя». — Остріг, 1993. — С. 189–190.
16. Тимошик Микола. «Лишусь навки з чужиною!..» Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження: Наукове видання / Передмови О. Кравченка та В. Скопенка. — К.: Наша культура і наука; Вінніпег: Український православний Собор Св. Покрови, 2000. — 548 с.

In article is analyses scientific inspiration of Ostrog and Ostrogian old times in writing of Metropolitan Ilarion (Ivan Ogienko). Prominent Ukrainian scientist and theologues underline acquire great significance of old Ostrog in context of Ukrainian Renaissance and education.

Key words and word combination: national culture, history, national and cultural Renaissance humanism, literature, printing, religion questions.

Отримано: 20.02.2009 р.

УДК 811.161.2'2828(477.43):398.95

І. М. Потапчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ НАРОДНОЇ ЕТИМОЛОГІЇ ДЕЯКИХ МІКРОТОПОНІМІВ ЧЕМЕРОВЕЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті подано народну етимологію окремих мікротопонімів населених пунктів Чемеровецького району, зібрану шляхом польових досліджень діалектного мовлення, запису легенд і переказів, на матеріалі давніх історичних документів.

Ключові слова і словосполучення: мікротопоніми, народна етимологія, діалектологічний аспект, перекази, легенди.

Мікротопоніми, як відомо, позначають невеликі географічні об'єкти антропогенного чи натурогенного походження, що відомі на обмеженій території вузькому колу людей. Вони не зафіксовані в словниках, побутують переважно в усній формі, характерні для розмовного стилю мовлення, однак мають досить велике інформативне значення. Мікротопонімні назви певного регіону репрезентують його історико-географічне значення, діалектні особливості.

Потреба нагальної фіксації такого матеріалу зумовлена тим, що відходять старожили — носії інформації про народне походження

назв мікрооб'єктів певного села, селища, міста. Це ускладнює процес установлення етимології мікротопонімів, який здебільшого через відсутність цінної інформації ґрунтується на гіпотезах і здогадах.

Значну увагу дослідженню топонімії Поділля приділяли історики-краєзнавці П.Чубинський, М.Сімашкевич Ю.Сіцинський, В.Гульдман. Зокрема, у дослідженні В.Гульдмана «Пам'ятники старини в Подоллі» є спроби з'ясувати походження давніх назв невеликих географічних територій.

Особливістю досліджуваного Чемеровецького району в географічному аспекті є те, що вздовж цієї території простягається головний кряж Подільських товтр. У діалектологічному плані — це частина західноподільського діалектного континууму. Історичні відомості та народна пам'ять фіксують чимало народних назв малих географічних об'єктів визначеної території.

На межі Іванковецьких та Голенищівських земель біля р. Збруч відоме урочище *Замчисько*, або *Княже замчисько* (двослівний відапелятивний мікротопонім антропогенного походження) [н.п. 4]. Неподалік від урочища з північного боку здіймається конусоподібна гора, яка носить народну назву *Звенигора* (відапелятивний композит, перша частина якого — діалектний варіант дієслівної лексеми наказового способу, друга частина — іменникова лексема). Зауважимо, що ці назви зафіксовані в «Трудах Подольського епархіального історико-статистического комітета» [5, с.175]. Дослідник Поділля XIX ст. В. Гульдман вважає, що на цьому місці в давнину було одне з двох галицьких міст, яке називалось *Звенигород*. Це місто було розташоване на південний схід від Львова на берегах річки Збруч.

Звенигород, про який ідеться, згадується в історії в X-XI ст. як одне з володінь руських князів.

У другій половині XIV ст., коли Поділля було приєднано до Польщі, *Звенигород* увійшов до складу міст Подільського воєводства, [3, с.127], а подальші відомості про місто зникають. Народна легенда пояснює це так: *монґоло / та'тариє зах'тіли завойувати Зве'нигород // ч'тириє м'іс'аці триє мали йе'го вобложе'ним // а ўже тоди / йак л'удиє не' мали шо йісти і пити / то 'вз'али йіх 'приступом // л'уде'ї пору'бали / а 'город запалили*. Інший варіант легенди оповідає: *шоб не' дати'с'ї воро'гови ў руки' л'удиє п'ішли до 'церкви / 'вкл'є'кли на кол'іна і про'сили бога 'помочи // тоди ўдаріў з 'неба гр'ім / зе'мл'а роз'верзлас'є і той 'город п'ішоў п'ід зе'мл'у // і те'пер на рахман'ский ве'лиг'де'н' / йак при'класти ту 'вухо до зе'мл'ї / то 'можна 'чути звони / бо то 'т'ї л'удиє до 'церкви йідут*.

Отже, від назви колишнього *Звенигорода* утворився мікротопонім *Звенигора*.

Поблизу *Звенигори* є поле, яке в народі називають *Дівич*. Поле з трьох боків омивається водами річки Збруч. Старожили пояснюють появу цього мікротопоніма так: *ко'лис' 'дуже' дам'но ту був д'івочий мана'стир / а йе'гу'мен'ійом / чи йак то во'но називає'с'є' / була 'дуже' 'файна вок'сана // зах'тіли монґоло / та'тариє чи то 'турки*

ма'нахін' поло'нити / але во'ни р'і'шили н'іза'шо не' зда'вати'с'е' і поза-би'вали йе'дна дру'гу / а вок'сана 'скочи'ла з ви'сокої 'кручі' ў Збруч і ўто'пилас'е' // с тих н'ір 'цейе' м'ісце' назива'йе'с'е' Вок'сани'на 'круча / а 'поле' / Д'іві'ч.

Як вважає науковець І.М.Желєзняк, назва *Дівич* належить до архаїчних форм, сягає дохристиянського періоду й зауважує, що тогочасні назви побутують на всьому християнському просторі [2, с.35-36] Вони пов'язані з культом діви, який слов'яни успадкували від індосвропейців.

Викликають зацікавлення і назви двох найвищих товтр — *Мала і Велика Бугайіха* [н.п. 4]. Висота *Великої Бугайіхи* складає 409,2 метра над рівнем моря. Можемо припустити, що вказаний мікротопонім — це похідний дериват від лексеми натурогенного походження 'бугай' або ж трансомінізація від 'Бог, Богит'. Наші припущення підтверджуються народним поясненням походження цих омонімів: *йак йдут грози / то тутка на гор'і 'дуже' час'то 'блимай'ут 'блискавки гри'м'лат громи // стар'і л'уди 'кажут / шо то 'Божи'й гн'і ў // або ше йе'наче' роз'казу'ют / шо 'коло цих то'ттр да'мно бу'ли 'мочар'і / а ў гу'стих воче'ре'нтах водили'с'е' та'к'і 'птахи / бугай'і // наве'с'ні во'ни так кри'чали / шо було 'чутти аж до се'ла // то 'цуйу 'бі'л'шу то'ттру наз'вали Ве'лика Бога'йіха чи Бугай'іха / а мен'шу / Мала Бога'йіха чи Бугай'іха.*

Афікс **-их(а)** представлений ще в таких оронічних назвах: товтри *Рублиха, Куциха* [н.п. 3]. Якщо походження останнього мікротопонімного номена мотивоване прикметником 'куций' (місцеві жителі кажуть, що товтра ця куца [йак зайе'чий |фостик|]), то номен *Рублиха*, виявляється, мотивований схожістю з товстою дерев'яною жердиною (рублем), якою притискували соломі, навантажену на підводу. Що ж до назви товтри *Соколиха*, то зафіксоване подвійне народне тлумачення: антропонімного чи зоонімного походження: *на 'цій гор'і водили'с'е' соколи / або п'ід гором живут ше й зара л'уди з фа'м'і'йом Соколовс'кі //*.

Назва товтри *Валів П'ец* — двослівний номен, перша частина якого — присвійний прикметник відапелятивного походження, а другий — антропонімного походження, західноподільський діалектний номен лексеми 'піч'. А назва, як пояснюють самі жителі, зумовлена тим, що під горою було заглиблення у вигляді гроту, і час від часу зі стін печери зривались каміння і з гуркотом падали додола. Ці обвали і дали товтрі назву [н.п. 3].

Народні оповіді так пояснюють походження назви ще однієї товтри: *по'м'ишик / на 'чийе'х зе'м'лах бу'ла ца'йа то'ттра / 'дуже' л'убив пта'х'ів / वो'собе'но це'сарок / і ко'ли ви'ходи'в на то'ттру / то 'кликаў ййх / че'п'рак че'п'рак // і то'го то'ттру наз'вали Че'п'ракова //* [н.п. 1].

Прикладом семантичної трансформації, як вважає М.І.Голстой, в результаті втрати ознаки "споруда" або просто переходу зі сфери термінів посуду в сферу географічних термінів зазнало слово *кадуб* [4, с.226]. Адже таку назву має криниця з дуже цілющою водою, яка пробивається з-під великої товтри і не замерзає навіть у найсильніші

морози [н.п. 2]. Назва мікротопоніма цілком мотивована, адже у словнику Б.Грінченка лексема *кадіб, кадівб* зафіксована з кількома значеннями, в тому числі й з таким: 'часть древесного пня, пустая в середине и вставляемая в родник вместо колодезного сруба' [1, с.206]. Справді, як оповідають старожили, з дуба, що ріс над джерелом, зробили цямрини, а поряд поставили широкий пеньок. Це місце назвали *Кадуб* [н.п. 2].

На підставі аналізу зібраних зразків західноподільського діалектного мовлення, що містять пояснення деяких мікротопонімних назв, можемо зазначити, що такі назви є органічною частиною згаданих говірок, фіксують їхні фонетичні, лексичні, морфологічні, граматичні та синтаксичні особливості. Назви цих географічних мікрооб'єктів переважно є відапелятивами антропонімного чи натурогенного походження. Крім того, ґрунтуючись на проведеному дослідженні можемо стверджувати, що народні перекази та легенди, записані від жителів певних населених пунктів, є тими джерелами, що разом з історичними відомостями та лексикографічним матеріалом допомагають точніше витлумачити походження мікротопонімних назв.

Список обстежених населених пунктів:

1. Біла.
2. Голенищево.
3. Івахнівці.
4. Романівка.

Список використаних джерел:

1. Словарь української мови: в 4т. / Під ред. Б.Д.Грінченка — К., 1958. — Т.2. — 574 с.
2. Железняк І.М. Архаїчна мікротопонімія Києва // Мовознавство. — 2001. — №3. — С.33-39.
3. Памятники старины въ Подоліи. (Матеріали для составлення археологической карты Подольской губернии) / Собралъ и издалъ В.К.Гульдманъ. — Каменецъ-Подольскій: Типографія Подольскаго губернскаго правленія. — 1901. — 401 с.
4. Толстой Н.И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды. — М.: Наука. — 1969. — 262 с.
5. Труды Подольскаго Епархиальнаго историко-статистическаго комитета. Выпуск девятый. / под ред. священника Евфимія Сецинскаго. Приходы и церкви Подольской епархии. — Каменецъ-Подольскій. — 1893. — 1238 с.

Folk etymology of separate micro place names of settlements of Chemerovetsky district is given in the article, collected by the field researches of the dialectal broadcasting, record of legends and translations, on material of old historical documents.

Key words and word combination: micro place names, folk etymology, dialectology aspect, translations, legends.

Отримано: 2.09.2009 р.